

Türkiye Ekonomisinin Seyir Defterinden Kolaj: 2007'den 2008'e^(*) 1

Dr. Serdar Şahinkaya^(**)

Aralık 2007

Seyir defterleri genellikle gemilere aittir. Gemimizin adı: “*Türkiye Ekonomisi*”.

Seksen beş yıllık defterimizde neler yok ki! Zaman zaman kaptanların tutturduğu doğrultular, hayaller ve gerçekler, zaman zaman dost bilinen limanların ‘uyarıları’ ve o uyarılara ‘tutkulu’ bağlılıklar.

Ama ilk sayfa, yani künye sayfasında ise şu önemli satırlar dizilmiştir:

<<İlk Hedefimiz: Akdeniz’ di, İkinci Hedef: İktisat>> .

Böyle bir künyesi, başlangıcı olan geminin seyir defterinde 2007’ye ait kayıtlar neler olabilir? Ve bunlara bağlı olarak 2008 için neler söylenebilir?

Öncelikle seyrin gerçekleştirildiği denizlere yani dünya ekonomisindeki kimi gelişmelere bakılmalı ve bazı tespitlerde bulunulmalı.

Son yıllarda dünya ekonomisine ait temel dengelerin bozulduğu, bozulmakta olduğu konusunda tam bir mutabakat vardır. Aralarında IMF’nin de bulunduğu birçok uluslararası mali kurum, durumu “*küresel dengesizlikler*” diye tariflemektedir. Küresel dengesizlikler esas olarak iki eksenseldir. Bunlardan ilki, dünyanın en büyük ekonomilerinden ABD’nin yüksek miktarlarda tasarruf / yatırım açığı vermesi ve bunun da yarattığı cari işlemler açığının artan bir ivmeyle büyümesi ve giderekte sürdürülebilirliğinin imkânsız hale gelmesi.

İkinci eksen ise, özellikle 1997 – 1998 Asya krizinin yarattığı şoklar sonrasında IMF programları ile krizden dalga dalga etkilenen çevre ekonomilerinin cari işlem fazlası vermeye zorlanmaları oluşturur. Bu ülkelerin cari işlem fazlaları bir anlamda “*net kaynak transferine*” dönüşmüş ve ABD’nin cari açıklarını finanse etmiştir.(*ceteris paribus*)

Bu durum, uzun yıllardır sürmekte olan merkez - çevre ilişkisinin tümüyle ters yüz edilmesi halidir. Bir anlamda dünya ekonomisinde kıtasal bir kayma yaşanıyor ve dünya ekonomisinin siklet merkezi Batı’dan Doğu’ya, ABD ve Avrupa’dan Asya’ya doğru kayıyor.

Sinyaller, bir “*yeniden uyum*” veya “*restorasyon*”un gerçekleşmesinin çok da uzak olmadığına işaret etmektedir. Birbiri peşi sıra gelen sinyaller bir miktar abartılı karşılansa da uluslararası çevrelerde “*dünya ekonomisi 1929’daki gibi yeniden iktisadi, siyasi dengeleri değiştirecek bir krize mi giriyor?*” sorusunun sorulmasını engelleyemiyor. Zira 2007’nin Ağustos ayında ABD ev piyasalarında başlayan ve giderek derinleşen kriz ögeleri finansal piyasaları da sardı giderek *bulaşıcı etkisini* artırarak sürdürüyor.

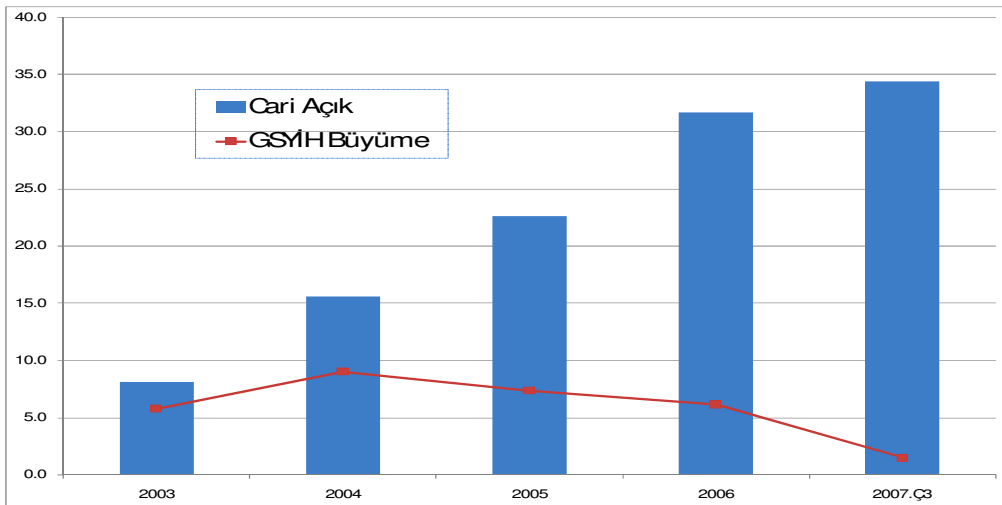
Küresel bir kredi / borç krizine dönüşen süreç içerisinde kapsamlı bir “*temizliğin*” yaşanmasının kaçınılmazlığı sıkça dile getirilmektedir. Küresel mali sistemin önemli aktörlerinden Goldman Sachs, bu temizliğin küresel kredi hacminde 2 trilyon dolar tutarında bir daralma yaşanacağını hesaplayarak raporlamıştır. Küresel türev ve kredi piyasalarının 400 trilyon dolar mertebesinde olduğu göz önüne alındığında Sachs’ın bu öngörüsünün bile aşılabileceği varsayılabilir. Bu ölçekte bir “*tsunami*”nin bankaları *vurmaması*, küresel mali sistemin çöküş ihtimalini *getirmemesi*, küresel bir resesyona ve hatta bir depresyona yol açmaması nerede ise imkânsızdır.

(*) **Stratejik Analiz Ocak 2008** Sayı: 93 sayfa:74-76’da yayınlanmıştır. Basılı nüshada teknik bir aksaklık nedeniyle “**son notlar**” yer almamıştır.

(**) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Her ne kadar OECD'nin 2008 Raporu optimistik öngörüler taşısa da, görüldüğü üzere yol alınan ve alınacak olan denizler oldukça istikrarsız ve yeni fırtınalara da gebe. Bu ortamda alınan yolda “gemimize” ait seyir defterindeki izlerden bir özet yapmanın zamanıdır.

- a. 1998’de IMF ile yapılan “Yakın İzleme” anlaşması ile başlayan ve üç ayrı “Stand-by” Anlaşması ile yaklaşık dokuz yıldır IMF’nin yakın denetiminde sürdürülen “Uzun Vadeli Program” ın son yılı tüketilmektedir. Ve bu yakın izleme dönemindeki yıllık ortalama yüzde 3,2 lik büyüme hızı ile de “istikrar” aranmaya devam edilmektedir.
- b. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2007–2008 *İnsani Gelişme Raporu* yayımlandı. İnsani-sosyal gelişmişlik sırasının başında İzlanda, sonunda Sierra Leone bulunmaktadır. Gayri safi milli hasıla büyüklüğü açısından dünyanın 17'nci ekonomisi olan Türkiye, bu raporun dayandığı metodolojiye göre insani ya da sosyal gelişme açısından 177 ülke arasında 84'üncü sıradadır. Ortalama yaşam süresi, eğitim-kültür düzeyi, bilgiye erişim imkânları, fırsat ve cinsiyet eşitliği, GSMH büyüklüğü gibi benzeri ölçütlere göre yapılan bu sıralamada Türkiye zaman içinde ilerlemekte ancak bu ilerleme ne yazık ki oldukça yavaş gerçekleşmektedir.
- c. Bu değerlendirmenin kaleme alındığı tarihlerde 2007 yılının üçüncü çeyrek GSMH serileri açıklandı. Serilere göre GSMH büyüme hızında kritik bir yavaşlama ve içeriğinde de önemli değişiklikler söz konusudur. GSMH 2006 yılında yüzde 6,2 artmış iken 2007'nin üçüncü çeyreğinde bu artış hızı yüzde 1,5'e gerilemiş durumdadır. Bu dramatik gerilemenin arkasında; tarımsal üretimde gözlenen yüzde 7,8'lik çöküş ve inşaat sektöründeki yüzde 1,3'lük durgunluk yatmaktadır. Geçen yılki değerlendirmemizde yapılan “2007 yılında hedeflenen büyüme hızına ulaşmada kimi kısıtlar olabilir” tespiti, gerçeğe dönüşmüş durumdadır.
- d. Türkiye ekonomisinin büyüme hızı giderek yavaşlamaktadır ve bu yavaşlama daha yüksek işsizlik ve daha fazla yoksulluğa neden olabilir. Yukarıda da işaret edildiği gibi yaz aylarında küresel mali piyasalarda baş gösteren çalkantılar tüm dünya ekonomilerinde nispi bir durgunluğa yol açmıştır ve 2008'de bu durgunluğun derinleşeceği de sıkça vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu daralmanın aslında bu küresel dalgalanmanın bir yansıması olduğu düşünülebilir. Ancak büyüme hızında yavaşlamanın 2007'ye ait geçici bir durum olmadığı, bunun ötesinde *ulusal ekonomide durgunluk →bozulan dış denge →artan enflasyon ve yüksek işsizlik* ile birlikte makro dengelerin bir bütün olarak sarsıldığı da bir başka çarpıcı gerçektir.

Kaynak: Prof. Dr. Erineç Yeldan: “Büyüme Hızı Yavaşlarken, Dış Açık Artıyor”. Cumhuriyet. 12. Aralık2007

Grafikten de görüleceği gibi Türkiye ekonomisi giderek daha yüksek dış açıkları daha düşük büyüme hızları altında yaşamaktadır. Oysa tarihsel olarak Türkiye, genellikle *büyüme hızının arttığı dönemlerde daha yüksek dış açıklar veren* bir ekonomi olagelmiştir.

- e. Büyümenin temel dinamiği olan üretim tabanındaki yapısal çarpıklıklarla birlikte, büyüme potansiyelinin yükseltilmesi bilindiği üzere *sabit sermaye stokunun* artırılmasına bağlıdır. Ancak, sermaye birikiminin düzeyi henüz 1998'in gerisinde seyretmektedir. Son dönemdeki yüksek hacimli yabancı sermaye girişleri, sermaye birikimini ve büyüme potansiyelini yukarı taşımak yerine, ulusal tasarruf oranlarını aşağıya çekmiş, özel tüketim artışlarına dayalı talep genişlemesine katkıda bulunmuştur.
- f. Her ne kadar 2005 sonrasında *sıcak para* girişlerine olan bağımlılıkta gerileme var ise de geçmiş yılların tortusunu oluşturan büyük boyuttaki sıcak para stoku, potansiyel ve ciddi bir risk olarak durmaktadır. Bu durumun yol açtığı yüksek faizler, gücü ve imkânı olan özel sektörü döviz cinsinden dıştan borçlanmaya yönlendiriyor. Çok yüksek tempolu yabancı sermaye girişlerinin büyük bölümü özel sektörün dış borçlanmasından oluşuyor. Böylece son dönem verilerine göre ülkemizin dış borçları 226,4 milyar dolara ulaşmış bulunuyor. Küçük ölçekli rahatlatma unsuru olarak kısa vadeli borçların toplam içinde ki payının yüzde 20'ler mertebesinde olduğu belirtilse bile, borçların rezervlere oranının hâlâ riskli görülen düzeylerde seyrettiğinin de altı çizilmelidir.
- g. Sıcak para gibi ani çıkışlara yönelme kabiliyeti düşük olan *doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına* da (DYY) değinmek yerinde olacaktır. DYY'nın kapasite artışlarına, ihracata ve ithal ikamesine dönük bir yatırım hamlesi başlatma kabiliyeti istisnaidir. 2005'ten bu yana izlendiğinde, DYY girişlerinin yüzde 80 – 90'ı gayrimenkul alımlarına ve temelde de mülkiyetin el değiştirmesine yönelik olarak hizmetler sektöründe yoğunlaştığı gözlenebilir.
- h. Bu bağlamda, yüksek faizin cazibesıyla Türkiye'ye akan sıcak para akımlarına göz atılmalıdır. Bu akımlar sayesinde döviz kurları yapay bir biçimde düşük tutulmakta ve bu da ithalat ve dış açıkları kronik bir biçimde yükselmektedir. İthalat baskısına dayanamayan yerli işletmeler, iflasa sürüklenirken, ödeme güçlüğü içine düşen şirketler yabancı şirketler tarafından satın alınmakta, gerek sanayi gerekse de bankacılık kesimi büyük bir *"hızla yabancılaşmak"* tadır. Bu tespite eşlik etmek üzere Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Başkanı (BDDK) Tefik Bilgin'in 20 Kasım 2007 tarihinde TBMM Plan ve Bütçe Komisyonundaki *"Banka aktifleri içerisinde yabancı sermayenin oranı yüzde 23 düzeyindedir. Eylül 2007 itibarıyla toplam 50 bankamızın IMKB'de işlem gören bankaların yabancı elindeki hisseleri de dikkate alındığında 26'sında yabancı sermayenin payı yüzde 50'nin üzerindedir"* ifadesine başvurmak yerinde bulunmalıdır.
- i. Türkiye ekonomisi yakaladığı büyüme temposu ile güçlü istihdam artışları sağlayamamış; işsizlik (*özellikle genç ve eğitilmiş nüfus arasında*) yapısal bir sorun olarak kronikleşmiştir. "Açık" işsizlik oranları yüzde 9 – 10,5 bandında salınmaktadır.

Türkiye ekonomisine ait seyir defteri sayfalarındaki göze çarpan hususlar özet olarak böyledir. Dünya ekonomilerinde giderek şiddetleneyeceği izlenimi veren dalgalı bir ortamda dümen tutmak zorunda olan Türkiye Ekonomisi için;

- Türkiye'nin yarınlarının ne olması lazım geldiği sorusunu kristalize ederek tarifleyen makro düzeydeki bir büyüme / bilgi toplumu için sanayileşme temelli gelecek planlaması oluşturulmalıdır. Ve bu gelecek planlaması farklı bir ifade ile “*yeni pusula*”, 1923'ün aydınlanma geleneğindeki gibi bu defa da 2023 yılına ait sabahlara uyanacak Türkiye'nin nasıl bir Türkiye olacağını içermelidir. Ve doğal olarak böyle bir gelecek planlaması öncelikle; üretim alanını, dolaşım alanını (*dış ticaret, borçlanma, finansal akımlar*), bölüşüm alanını ve fikir alanını topyekûn bir biçimde kavramalıdır. Bu konuda ki “netlik ve kararlılığa” günümüzde çokça ihtiyaç vardır ve bu ihtiyaç özel bir önem arz etmektedir.
- Özellikle 1930'lar Türkiye'sinde ve *günümüzün diğer başarılı ülke modellerinin* örneğin Kıta Avrupa ülkeleri, Japonya, Çin ve Güney Kore gibi ataklarındaki devletin kural koyucu, düzenleyici ve denetleyici fonksiyonları hatırlanmalıdır. Bu hatırlamaya paralel olarak, etkin ve yerinde bir devlet müdahalesini göz ardı etmeyen, sektör önceliklerini saptarken yapılabilecek hataları en aza indirgeyen, süreleri ve kapsamı *önceden belirlenen ve sanayileşme amaç ve hedefleri üzerine kurulmuş yeni bir devlet yardımları / teşvik sistemine*, bu sistemi işlerliğe geçirebilecek *destek fonları*, ulusal inovasyon temelinde teknolojik gelişmeye katkıda bulunacak *yeni bir kurumsal yapılanma* temelinde oluşturulabilecek olan *ulusal sınaî tasarım / kalkınma stratejisi* geliştirilme çabalarına büyük bir önem ve büyük bir hız verilmelidir.
- Türkiye'nin, uzun vadeli ve dengeli bir sanayileşme / kalkınma hedefini, kısa / orta vadeli ama ardı arkası kesilmeyen istikrar programlarına terk etme mecburiyeti yoktur. Uluslararası kalkınma ve gelişme literatürü incelendiğinde de kolayca görüleceği gibi, sektörler ve bölgelerarası kaynak tahsislerini uzun vadeli bir iktisadi kalkınma stratejisi doğrultusunda *yönlendiremeyen* hiçbir ülkenin özellikle de Türkiye gibi görece geri bir ekonomik yapılanmanın gelişmiş ülkeler arasına girmesi ve orada varlığını korumaya devam etmesi olasılığı bulunmamaktadır.
- Ayrıca, dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de çok da başarılı sonuçlar alınamayan gelişmemiş mekânlara *sadece* sanayi götürmek için bu koordinasyonsuz ve yön duygusundan uzak teşvikler yerine, yakın tarihin başarılı sanayileşmiş ülke deneyimlerinin öğrettiği, belirli sektörler üzerine yoğunlaşan ve bir liberasyon takvimine bağlı olarak uygulanan “*selektif korumacılık*” temelinde kurgulanan / tasarlanan “*sektör - proje hedefli sanayileşme politikaları*” ikame edilmelidir. *Sektör / proje hedeflemesinden* anlaşılması gereken, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler yaratılmasına yönelik olarak belirli sektörlerin saptanıp, bu sektörlerde planlı, programlı bir gelişme stratejisinin uygulanmasıdır. Hedefleme sözcüğünün de ima ve telkin ettiği gibi, *sektör hedeflemesi*, kaynak dağılımı işlevini tamamen piyasanın eline bırakmamakta, hangi sektörlerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilir hale geleceğine *kalkınmacı / gelişmeci devletlerin* yaptığı gibi *devlet ve özel kesim* temsilcilerinin *birlikte* karar vermesini öngörmektedir.
- *Kalkınmacı Devlet*, bu yönde gerekli teşvik ve koruma araçları ile seçilen sektörlerin rekabet gücünü artırmayı planlar. Burada elbette “*piyasalar*” mı? yoksa “*devlet*” mi? sorusu / ikilemi akla gelebilir Ancak, kalkınmışlık düzeylerindeki başarıları hakkında tartışmasız ortak mutabakat sağlanmış ülke örnekleri “*objektif*” olarak incelendiğinde, bu başarıların hiçbir biçimde “*piyasa mucizesine*” dayanmadığını görmek

mümkündür. Zira rekabeti teşvik eden ve ülke kaynaklarını en iyi kullanmayı hedef alan bir devlet yönlendirmesi – müdahalesi, piyasaları ikame etmekten ziyade piyasa mekanizmasının işlemesine katkıda bulunabilmektedir.

¹ Yazının hazırlanmasında aşağıdaki referanslardan da yararlanılmıştır:

Dr. Ergin Yıldızoğlu: “Restorasyon ve Çözülme”. <http://erginyildizoglu.blogspot.com/2007/12/restorasyon-ve-zlme.html>

Dr. Ergin Yıldızoğlu: “Bu kriz o kriz” <http://erginyildizoglu.blogspot.com/2007/11/bu-kriz-o-kriz.html>

Prof. Dr. Erinç Yeldan: “Büyüme Hızı Yavaşlarken, Dış Açık Artıyor”. Cumhuriyet. 12. Aralık 2007

Prof. Dr. Erinç Yeldan: “Ekonomide Değişenler, Değişmeyenler”. Cumhuriyet. 21. Kasım2007

Prof. Dr. Korkut Boratav: “2007 güzünde kuşbakışı ekonomi” <http://www.sol.org.tr/index.php?yazino=26293>

Prof. Dr. Korkut Boratav: “Dünya Ekonomisi ve Türkiye: 2007 Gözlemleri” . Çalışmanın ilk hali 31. İktisatçılar Haftası (5 Nisan 2007) bildiriye dayanmaktadır. Bahse konu bildiri metni güncelleştirilmiş verilerle ve bazı değişikliklerle **Mülkiye Dergisi**'nin baskıda olan 256.sayısında yayınlanacaktır.

Bağımsız Sosyal Bilimciler Grubu: “2007'nin İlk Yazında Dünya ve Türkiye Ekonomisi”

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2007_Final.pdf

www.bddk.org.tr

www.dpt.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

www.tuik.gov.tr